

CE ESTE CUNOAȘTEREA – ÎNSEMNĂRI ÎN MARGINEA FILOSOFIEI LUI BLAGA

MARIAN GEORGE PANAIT

Abstract. I am trying to situate Lucian Blaga's theory of knowledge face to the standard theory of knowledge. In order to reach that goal I describe the two terms of the positioning. Using a series of criteria I conclude that Blaga's theory of knowledge is a proper part of his philosophical system while the standard theory of knowledge is interested in neutral facts. I stay with the last and this conclusion is also a closure of one of my oldest intellectual evolution problems.

Keywords: knowledge, standard theory of knowledge, Blaga's theory of knowledge.

1. ARGUMENT

Acest text s-a născut în circumstanțe particulare care merită amintite pentru că au relevanță în privința eventualelor clarificări pe care le aduce meditația asupra temei de interes: poziția în care se află concepția despre cunoaștere din filosofia lui Blaga față de o asumată concepție standard asupra cunoașterii. În primul rând am scris însemnările de față la solicitarea colegului Marius Augustin Drăghici în încercarea de a contribui la a da formă unor proiecte care privesc filosofia lui Lucian Blaga. Această solicitare a venit în urma tragicului eveniment care ne-a despărțit pe neașteptate de colegul Gabriel Nagăț. Acesta lucrase o perioadă mai lungă asupra subiectului având, desigur, propriile abordări și interese cognitive. În ce mă privește am acceptat să particip la finalizarea proiectului cu conștiința că nu voi putea continua direcția de cercetare a colegului nostru plecat mult prea devreme; ceea ce a scris el a fost publicat deja sau va fi publicat curând; ceea ce scriu eu are, inevitabil, marca preocupărilor mele. Fapt este că printre acestea, cel puțin de o lungă perioadă de vreme, nu intra și analiza unui aspect al filosofiei lui Blaga. Am asumat sarcina nu doar în amintirea lui Gabriel Nagăț, ci și pentru a face un exercițiu de onestitate intelectuală. Astfel, în al doilea rând, dar probabil cel mai important, am intrat în acest proiect pentru a îmi lămuri poziția față de Blaga cu care am o veche, chiar foarte veche, istorie intelectuală. Foarte devreme, prima

carte de filosofie pe care am citit-o a fost *Diferențialele divine*; am fost atât de impresionat încât în următorii doi ani am citit literalmente tot ce a scris filosofic Blaga. Am făcut aceasta cu un entuziasm de care astăzi nu mă mai rușinez, dar pe care, la începutul facultății, atunci când vreme de alți doi, trei ani am citit din scoarță în scoarță Platon, aș fi vrut să îl uit. După zeci de ani, fără a împărtăși rezervele inițiale ale filosofiei analitice față de metafizică, rețin ca inevitabilă din practica acestui mod de a face filosofie nevoia de a controla discursul și odată cu el obiectul acestuia; minimal, exigența de a exprima, dacă nu riguros, cel puțin clar, gândurile și de a indica univoc la ce mă refer. Așa stând lucrurile folosesc această ocazie pentru a vedea unde stau astăzi între liceanul revoltat împotriva lui H.H. Stahl și Dumitru Stăniloae care – din motive diferite – se despărteau de Blaga și studentul rușinat că a fost atât de entuziasmat de o construcție care îi apărea mai degrabă poetică, decât filosofică. Este în joc nu doar un exercițiu de clarificare conceptuală, ci și unul de punere în ordine cu propria devenire intelectuală. În modul cel mai simplu spus, miza este dacă sunt capabil să analizez un aspect al filosofiei lui Blaga fără *parti pris*. Iar dacă voi reuși – ceea ce nu îmi revine mie a evalua – aceasta poate aduce și un folos pentru interpretarea filosofiei lui Blaga.

Sarcina îmi este ușurată de faptul că aspectul filosofic pe care trebuie să îl analizez este cunoașterea, adică un domeniu al filosofiei mai ușor controlabil decât altele, chiar dacă expus, la fel de mult ca oricare altul din filosofie, polemicii. Se înțelege din cele spuse mai sus că scopul meu nu este să fac o analiză despre cunoaștere, nici măcar despre cunoașterea în filosofia lui Blaga; fiecare dintre ele fac obiect de întinse cărți și articole; ceea ce urmăresc eu este doar să schițez în chip clar ce înțeleg prin cunoaștere standard, cum îmi reprezintă teoria cunoașterii formulată de Blaga și să arăt, pe această bază, cum se poziționează una față de alta. Pentru a stabili această poziționare trebuie să folosesc un instrument pe care să îl aplic ambelor, iar acest instrument este constituit dintr-un set de criterii, care criterii, în opinia mea, dacă nu ar fi satisfăcute ar face ca pretenția că anumite afirmații reprezintă cunoaștere să fie lipsită de temei. Desigur, am conștiința că procedând astfel voi face o selecție a asumpțiilor, argumentelor etc. și că susținerile mele au doar un grad de probabilitate, nu au nicidecum pretenția de a fi apodictice. Sper, însă, că voi exercita controlul, în sensul menționat anterior, asupra acestor susțineri și că, prin urmare, voi avea posibilitatea de a intra într-un dialog decent și, de asemenea, controlat cu pozițiile diferite.

Structura acestui text este simplă și adaptată finalității pe care am expus-o: în acest prim paragraf am arătat ce urmăresc și cum sper să ating obiectivul textului; în paragraful următor voi propune o definiție a cunoașterii pe care o consider standard; evident, așa cum tocmai am spus, chiar și acest reper fundamental este supus polemicii; el este doar poziția pe care mă situez eu în această privință; în al treilea paragraf voi schița în liniile principale ceea ce spune Blaga despre cunoaștere stabilind, unde este necesar, legături cu alte aspecte ale filosofiei acestuia; nefiind vorba de o repetiție a afirmațiilor filosofului, ci de o selecție, este clar că până și această descriere va putea fi contestată în unele din aspectele ei; în

ultimul paragraf voi face trei demersuri: primul este propunerea unor criterii pe care ar trebui să le satisfacă anumite susțineri ale noastre pentru a reprezenta cunoaștere; al doilea este aplicarea acestora atât cunoașterii standard, cât și cunoașterii în concepție blagiană; ultimul este chiar încercarea de a poziționa teoria cunoașterii a lui Blaga față de teoria standard a cunoașterii; se înțelege că aspectele discutate în ultimul paragraf sunt apte a suscita cele mai multe polemici, principalul punct atacabil fiind acela că criteriile au fost stabilite pornind de la teoria standard a cunoașterii. Miza investigației este suficient de importantă pentru a înfrunța rezervele și dificultățile amintite.

2. CUNOAȘTEREA STANDARD

Când spun *cunoașterea standard*, folosesc o prescurtare; ceea ce am în vedere este teoria standard a cunoașterii sau, un mod mai puțin contestabil de a introduce acest subiect, este să mă refer la standardele pe care trebuie să le îndeplinească o anumită susținere pentru a reprezenta cunoaștere; în acest fel trebuie interpretate în text, dacă apar, exprimările respective.

Dominantă în teoria cunoașterii este poziția că pentru a avea, în general, cunoaștere trebuie să existe o opinie, aceasta să fie adevărată, iar adevărul ei să fie întemeiat; pentru cunoașterea științifică se adaugă două exigențe mai tari, susținerea adevărată și întemeiată să fie comunicabilă univoc, respectiv să fie verificabilă ca urmare a comunicării. Consider că oricâte rafinamente se pot introduce cu referire la această definiție a cunoașterii/ cunoașterii științifice această poziție poate fi considerată standard. Câteva observații pe marginea componentelor acestui standard vor clarifica de ce această poziție are cea mai mare probabilitate de a fi considerată în mod corect teoria sau definiția standard a cunoașterii.

Este limpede că o opinie presupune în primul rând un purtător al ei; deși de cele mai multe ori ne referim la cunoaștere în acest mod standard, este potrivit să observăm că opiniile, adevărul, etc. nu sunt prezente în vid; în schimb, încercăm să le tratăm ca atare tocmai pentru a le asigura neutralitatea, pentru a nu confunda aspectul epistemic cu acela psihologic. Ceea ce se așteaptă în primul rând de la subiectul antrenat, de la savant, dar și de la subiectul comun, este să trateze diversele enunțuri cu pretenție de cunoaștere independent de propriile condiții psihologice, sociale etc. Este de asemenea limpede că nu toate opiniile oamenilor sunt de aceeași natură; nu toate pot fi purtătoare de adevăr, de întemeiere și, mai ales, apte de comunicare și verificare intersubiectivă. Opiniile care au aceste aptitudini, tocmai pentru că le au, sunt considerate descriptive sau cognitive. Este ușor de observat că distincția la nivelul opiniilor între cele descriptive și cele de alt fel este asigurată prin aplicarea condițiilor succesive pe seama cărora este definită cunoașterea (adevăr, întemeiere etc.). Vedem astfel că încă din debutul analizei cunoașterii standard putem susține că elementele pe seama cărora aceasta este definită funcționează împreună, se susțin reciproc, au relații logice între ele.

Dacă am stabilit cum stau lucrurile cu opiniile, putem trece la o la fel de sumară discuție despre adevăr, anume despre adevărul corespondență care este, nu numai istoric vorbind, prima definiție a adevărului (Aristotel), dar și aceea dominantă încă astăzi și, chiar mai important, aceea care este îmbrățișată de subiectul comun și, încă mai important, considerată relevantă de către savant. Din moment ce adevărul este definit drept o proprietate a unui enunț/ opinie de a fi în corespondență cu realitatea, prima dificultate pe care o întâmpinăm este aceea de a susține că există o realitate independentă de subiect. Trebuie să ne mulțumim cu asumptia, bazată pe obișnuință și simplitatea de gândire (Russell), că există această realitate. Dar, chiar asumând acest lucru, apare o altă dificultate, aceea că proprietatea enunțului de a fi în corespondență cu realitatea trebuie să se bazeze pe ceea ce de obicei numim *criteriul adevărului*. În realitate este vorba chiar despre întemeiere; pe ce anume se bazează pretenția că o opinie este adevărată? Cel mai simplu răspuns este că observarea faptelor, a realității și găsirea unei modalități – de exemplu, apelul la propoziții de protocol (Gödel) – de a constata corespondența dintre enunț și realitate reprezintă întemeierea/ criteriul adevărului, de predilecție a adevărului corespunde. Dificultatea constă în aceea că subiectul cunoscător față de care încercăm să izolăm cunoașterea standard este acela care stabilește corespondența (deja Toma din Aquino). Putem asuma că această dificultate este depășită, dacă nu totdeauna, atunci aproape totdeauna, de către omul de știință și suficient de frecvent de către subiectul comun. Dar, după cum se vede, există rezerve în a formula în chip apodictic asumptia că dificultatea este depășită. Tocmai în acest punct există loc pentru a introduce o definiție alternativă a adevărului, aceea de coerență (de exemplu, Blanshard, Quine etc.). Adevărul este proprietatea enunțului de a fi în acord cu mulțimea enunțurilor considerate deja adevărate. Această definiție face apel la o întemeiere/ criteriu care constă în stabilirea relațiilor logice de coerență între enunțul testat și enunțurile considerate deja adevărate. Dacă observăm cum stabilim în chip practic adevărul multora dintre opiniile noastre vom constata că foarte frecvent apelăm la criteriul coerenței; oamenii de știință înșiși procedează de multe ori în acest chip. Dar, acest aspect nu este suficient pentru a ne face să renunțăm la adevărul corespondență, cel puțin nu atâta timp cât același enunț poate fi integrat coerent în mai multe ansambluri de enunțuri; niciodată, însă, nu vom pretinde că, de exemplu, un ansamblu care conține știința contemporană și altul care este o operă a imaginației au același statut; vom discrimina între ele pe seama raportării lor la realitate (Russell). Pentru că unele susțineri care s-au dovedit ulterior adevărate au fost formulate cu mult înainte – de exemplu, ideea că pământul este rotund –, dar au fost considerate false, s-a argumentat că această schimbare în ce privește adevărul lor s-a produs atunci când a fost util să se susțină că sunt adevărate (Bentham, Mill ș.a.). Altfel spus, adevărul a fost definit drept proprietate a unei susțineri de a aduce folos unui număr cât mai mare de oameni (conform cu principiul utilitarist). Iar criteriul sau întemeierea acestei proprietăți a constat chiar în măsura în care enunțul respectiv satisface principiul maximei utilități pentru cel mai mare număr de oameni cu

minimum de costuri. Această definiție nu poate fi îmbrățișată pentru cel puțin două motive; primul este unul analog argumentului împotriva coerentismului, anume că întotdeauna vor exista sisteme de interese diferite, iar a discrimina între ele este posibil doar cu referire la fapte; al doilea este unul mai tehnic, anume faptul că pentru foarte puține enunțuri, inclusiv dintre cele științifice, este posibil un calcul riguros al utilității; or, în lipsa acestuia, nu este posibilă nici măcar comparația între sisteme de interese. Putem astfel asuma definiția adevărului drept corespondență.

Anterior, am pus semnul egal între criteriul adevărului și întemeiere pentru că primul indică direcția în care trebuie căutată secunda; strict vorbind, criteriul este mai degrabă o etichetă pentru întemeiere care este, de regulă, un proces; așa că trebuie să spunem câteva cuvinte și despre acesta. Să observăm mai întâi că adoptând adevărul corespondență întemeierea acestuia se face printr-un proces care presupune observație, experiență, experiment, adică variate proceduri și instrumente prin care ne raportăm la realitate. De aceea una dintre caracteristicile adesea subliniate ale cunoașterii, aceea de a presupune experiența în variate forme, este fundamentală pentru a înțelege poziția standard despre cunoaștere. Dar, cum experiența are de a face cu realitatea, iar aceasta este deschisă, se ajunge destul de frecvent în situația de a falsifica enunțuri care anterior erau considerate adevărate (Popper), așa că va trebui să considerăm cunoaștere, adică opinie adevărată și întemeiată, doar acea opinie care privește un set închis de fapte; dincolo de acestea enunțurile trebuie supuse unor noi testări. Mai simplu spus, odată cu evidențierea importanței experienței va trebui să specificăm și condițiile sau limitele între care este valabil adevărul enunțurilor noastre. În al doilea rând, chiar observația anterioară prilejuiește observația că realitățile formale, de felul logicii sau matematicii, au un mod de închidere cel puțin în privința formei și relațiilor pe care le au întru-cât acestea sunt introduse prin definiție. Simplu spus, dacă definim entitățile și operațiile putem considera domeniul respectiv închis, iar adevărul enunțurilor garantat pentru ceea ce a fost introdus prin definiție. Se înțelege că unul dintre cele mai provocatoare aspecte ale cunoașterii este stabilirea unei relații între aceste două maniere de întemeiere a adevărului enunțurilor, formal, respectiv prin experiență. Problema este de maximă relevanță pentru știință care o rezolvă, de obicei, făcând un apel perfect controlat la ambele forme de întemeiere și controlând în același timp măsura în care una se reflectă în alta. Știința țintește prin acest control al formei și al conținutului (inclusiv al întinderii conținutului) la a da teorii care să fie confruntate ulterior cu cât mai multe date factuale.

Este ușor de văzut că vorbind despre întemeiere formală și experimentală deja mă refer, mai ales, la cunoașterea științifică. Încercând să subliniez câteva aspecte ale întemeierii, *nolens volens* am ajuns în punctul în care trebuie observat că omul de știință are un limbaj tehnic de multe ori formal, apt să transmită în mod univoc, oricărei persoane care stăpânește limbajul respectiv, cunoașterea pe care a obținut-o și vrea să o supună testării comunității specialiștilor. Este important să observăm: că nu este vorba doar de foarte esențialul aspect al posibilității de a comunica, ci și de posibilitatea de a comunica fără zgomot de fond, fără ambiguități etc. și, mai ales,

că această comunicare se adresează potențial oricui dintre cei apti să o înțeleagă, este universală, supusă aprobării sau contestării în urma verificărilor.

Verificarea presupune utilizarea informației dobândită prin comunicarea intersubiectivă în așa fel încât să fie reproduse condițiile procesului de întemeiere a adevărului enunțului supus testării, iar în urma acestui proces să se ajungă la aceleași rezultate care au fost exprimate în comunicare. În felul acesta adevărul enunțului supus testării este nu doar verificabil, ci și verificat în mod riguros în comunitatea potențial universală a celor apti să înțeleagă comunicarea și să reproducă procesul de testare. În fapt, comunitatea celor apti să realizeze aceste proceduri, de regulă foarte complicate, este redusă la câțiva specialiști. Chiar și în număr redus fiind aceștia, se poate genera impresia falsă că adevărul enunțului respectiv ține de acordul celor competenți în privința lui. Lucrurile nu stau astfel, atât informațiile cuprinse în comunicare, cât și procesul testării repetate au ca obiect o anumită porțiune de realitate indiferent că aceasta este substanțială sau formală. Ce trebuie remarcat aici este că prin repetarea de către specialiști diferiți a testelor se minimizează riscul influențării rezultatelor obținute de către subiectul cunoscător; în principiu acest risc este mai mare în situația în care cel care a produs prima dată testarea ar fi și singurul care o repetă. Această neutralitate a aplicării condițiilor obținerii cunoașterii standard în știință este una dintre cele mai puternice garanții ale adevărului enunțurilor testate și, prin urmare, ale faptului că acestea reprezintă cunoaștere.

Sunt ușor de observat trei lucruri. Primul este acela că această schiță reține doar esențialul *sine qua non* al teoriei standard despre cunoaștere; standardele cunoașterii sunt descrise astfel încât să se poată observa, totuși, ce le este propriu și care este legătura dintre ele. Al doilea este acela că – în parte datorită caracterului schematic al analizei, în parte datorită naturii obiectului acesteia – aproape la fiecare dintre punctele introduse în analiză apar poziții diferite, chiar divergente, și nevoia unor nuanțări, precizări și argumentări suplimentare. Al treilea este acela că – nefiind aici locul acestor dezvoltări –, în opinia mea, cunoașterea standard așa cum a fost definită aici este suficientă pentru nevoile acestei investigații. Aceasta nu înseamnă că termenul cunoaștere nu poate fi utilizat în numeroase alte modalități, dintre care unele pot fi puse chiar în legătură cu înțelegerea standard a cunoașterii (un exemplu provocator este acela, introdus de Russell, al relației dintre cunoașterea prin descriere – asimilabilă felului în care este înțeleasă cunoașterea în acest text – și cunoașterea prin familiarizare); după cum nu înseamnă că îmbrățișând o teorie a cunoașterii care are în centru corespondența, nu trebuie recunoscută, în anumite situații, coerența drept mijloc de întemeiere a adevărului unei susțineri; oricât de seducătoare ar fi aceste dezvoltări este mai potrivit să le suspendăm, cel puțin pentru moment.

3. CUNOAȘTEREA ÎN FILOSOFIA LUI BLAGA

Blaga s-a ocupat de-a lungul vieții sale în mai multe rânduri cu problema cunoașterii; mai mult, chiar dacă unele dintre aceste preocupări au fost ocazionale, cel care strângea pietre pentru templul său le-a propus posterității pe toate ca fiind

parte proprie a sistemului sau, cel puțin, ca întreținând o strânsă legătură cu acesta. În ce mă privește socotesc că schița de sistem publicată la începutul lucrării *Diferențialele divine* este mai aproape de intențiile originare ale lui Blaga, decât prelucrări ulterioare, cum este *Testamentul* din 1959. În acord cu această poziție, discut doar acele aspecte ale teoriei despre cunoaștere a lui Blaga care fac parte din sistemul propriu-zis pe care l-a creat acesta; la nevoie se pot aduce mai multe argumente în favoarea acestei alegeri, dar cel mai important este acela că această concepție este perfect coerentă cu întregul sistemului, iar pe aceasta Blaga o poziționează în mod deliberat ca diferită de poziția standard asupra cunoașterii, pretinzând în același timp pentru aceasta statutul de a fi încă, în pofida acestei poziționări, o teorie a cunoașterii nu doar viabilă și comparabilă cu cea standard, ci chiar preferabilă. Se observă că studierea acestei pretenții se află chiar în centrul prezentei analize.

Blaga introduce distincția fundamentală dintre cunoașterea paradisiacă și cea luciferică (expresiile sunt metafore). Pe prima o caracterizează ca o privire neproblematică, descriptivă, asupra unui obiect al cunoașterii lipsit de tensiune, pe seama căruia se poate realiza o reducere numerică a obiectelor prin subsumarea față de un concept; o cunoaștere care realizează o simili-explicație care constă într-o aplicare simplă a cauzalității; doar simili-explicație și cauzalitate simplă pentru că obiectul nu este pus într-o criză, nu este problematic și constituie doar un mister latent, un mister despre existența căruia cunoașterea paradisiacă nici nu este conștientă; pentru acest fel de cunoaștere singura formă de necunoscut existență este lipsa în ordinea obiectelor; ceea ce ambiționează ea este umplerea acestei lipse. Pe a doua o caracterizează drept o cunoaștere care pune obiectul în criză, una pentru care obiectul este un mister, un mister pe care cunoașterea îl deschide, spargându-l într-o parte fanică și una criptică, mister pe care cunoașterea luciferică îl tratează în trei feluri diferite, fie atenuându-l (plus cunoaștere), fie permanentizându-l (zero cunoaștere), fie potențându-l (minus cunoaștere). În cazul plus cunoașterii propunând o idee teorică (categoriile pot fi utilizate drept o astfel de idee) se introduce o tensiune cu fanicul în încercarea de a descifra cripticul, iar reușita acestui proiect care cuprinde nu mai puțin de șapte faze se încheie prin reducerea la revelat printr-o construcție teoretică a unei părți din criptic; dar, oricât ar fi reluat acest proces el nu va epuiza niciodată cripticul. Zero cunoașterea este caracterizată prin aceea că efortul cognitiv lasă misterul neatins, cripticul rămâne în aceeași stare; în vreme ce în cazul minus cunoașterii are loc o potențare a misterului, o adâncire a cripticului chiar prin actul de cunoaștere. Un exemplu de plus cunoaștere este reducerea calitativă a fenomenelor electrice la electroni; un exemplu de zero cunoaștere este producerea vieții din materia anorganică; un exemplu de minus cunoaștere este natura corpusculară și ondulatorie a luminii (exemplele sunt ale lui Blaga).

Observăm din această scurtă caracterizare a cunoașterii paradisiace și a celei luciferice că Blaga acordă o importanță fundamentală misterului din care face chiar obiect al cunoașterii – în formă latentă pentru cunoașterea paradisiacă, respectiv în formă deschisă, fie atenuată, fie permanentizată, fie potențată – și condiție a

creației teoretice specifică cunoașterii luciferice, aflată în contrast cu descrierea obiectelor neproblematică specifică cunoașterii paradisiace. Punerea misterului în condiție de obiect al cunoașterii și furnizarea unei taxonomii a misterului se află în legătură esențială nu doar cu concepția despre cunoaștere a lui Blaga, ci și cu metafizica și ontologia acestuia.

Într-o asemenea legătură cu cele trei domenii se află și susținerile lui Blaga despre intelectul uman; pentru Blaga cunoașterea se situează la trei nivele, sensibilitate, imaginație și intelect. Cel din urmă reprezintă suportul fundamental pentru cele două modalități de cunoaștere. Este interesant de observat că Blaga distinge între intelectul enstatic, adică acel intelect care rămâne în sine, în limitele regulilor sale logice de funcționare și intelectul ecstatic, intelectul care ieșind din sine ajunge antilogic folosind antinomii. Această ieșire din sine a intelectului specifică minus cunoașterii este după Blaga esența metodei de cunoaștere dogmatică (termenul este folosit metaforic), metodă care folosește antinomii transfigurate prin exprimarea misterului; Blaga socotește că această metodă este folosită nu doar de religii, de metafizică, ci și de știință în exemple ca asumarea dublei naturi a luminii, a lui $\sqrt{-1}$ etc.

Aceste propuneri despre rolul central al misterului, distincția dintre cunoașterea paradisiacă și cunoaștere luciferică, intelect enstatic, respectiv ecstatic, despre antinomiile transfigurate ca esențiale pentru metoda dogmatică de cunoaștere sunt introduse în contextul mai larg al susținerilor metafizice și ontologice ale lui Blaga. Acesta așează în condiția de principiu metafizic Marele Anonim, acesta, perfect fiind, prezintă tendința de a crea prin multiplicare de sine, tendință pe care și-o reprimă întru-cât alte entități de natura și felul său i-ar submina autoritatea și ar distruge ordinea lumii. Marele Anonim își permite să creeze doar în măsura în care entitățile create nu îi pun în primejdie autoritatea. Creația are loc prin emisiune de diferențiale divine - fără ca prin aceasta să existe scădere de sine - prin a căror asamblare se nasc indivizii grupați în specii și moduri ontologice în număr de patru: mineral, vegetal, animal și uman. Modul ontologic uman este suprem în ordinea creatului, este singurul pentru care lumea se prezintă ca o colecție de mistere, care trăiește întru mister și pentru revelare, animalul trăind în imediat și pentru securitate. În același timp, însă, Marele Anonim înscrie chiar în ontologia omului o cenzură transcendentă, adică prin modul uman specific de a fi Marele Anonim îi permite acestuia să vadă lumea ca mistere, dar îi interzice să reveleze până la capăt misterele. Această ontologie îi permite omului să fie creator, iar acesta este un alt motiv al existenței cenzurii transcendente pe lângă acelea de a nu periclita autoritatea Marelui Anonim și ordinea lumii.

Acestea sunt, în liniile principale, ideile lui Blaga despre teoria cunoașterii; ele pot fi completate și nuanțate, dar pentru nevoile noastre această schiță este suficientă. Desigur, pe parcurs puteau fi făcute multe observații, de exemplu, despre posibile paralele între cunoașterea paradisiacă și cunoașterea standard, despre plus cunoaștere și modul de a progresa al cunoașterii standard, despre minus

cunoaștere și celebrul *ignorabimus* al lui Emil du Bois Reymond etc. Aceste tentații intelectuale și altele asemănătoare trebuie reprimite; avem în paragraful anterior și acesta suficiente date pentru a stabili cum anume se poziționează teoria cunoașterii propusă de Blaga față de concepția standard despre cunoaștere, adică pentru a ne atinge finalitatea. În ultimul paragraf, cel care urmează, tocmai aceasta va fi încercat.

4. CÂTEVA ÎNSEMNĂRI

Cele spuse mai sus au caracterul descrierii datelor problemei; ele sunt lucruri în general cunoscute, care pot genera dispute, însă aceste dispute pot fi ținute în limite rezonabile, controlate. Ceea ce urmează acum sunt considerații cu un caracter personal mai pronunțat și mai expuse polemicii. Din acest motiv nu am făcut aceste însemnări pe parcursul expunerii ideilor lui Blaga, am preferat să îmi rețin tentația de a face diverse observații atunci când una dintre pozițiile acestuia îndemna la raportări cu teoria standard a cunoașterii. Am preferat ca observațiile mele să fie expuse la final în modul cel mai clar în care le-am putut formula. Astfel, pe de o parte, mă pregătesc mai bine pentru o eventuală polemică, pe de alta, îi ofer polemistului, adunate limpede la un loc, considerațiile personale.

Prima observație este aceea că Blaga își concentrează teoria cunoașterii pe considerații metafizice și ontologice, pe subiectul cunoscător și facultățile acestuia de cunoaștere, pe tipurile de cunoaștere asociate acestora și pe acele produse ale cunoașterii care au caracter de a fi creație. În formularea concepției sale despre cunoaștere întâlnim numeroase puncte care pot fi puse în corespondență cu aspecte ale procesului standard de obținere a cunoașterii, de exemplu, asemenea cupluri sunt obiect-mister, ipoteză-idee teorică, cunoaștere comună-cunoaștere paradisiacă, cunoaștere științifică-plus cunoaștere etc. Datele de mai sus sunt suficiente pentru a observa că aceste concepte blagiene, chiar dacă sunt integrate în propria construcție filosofică, pot fi puse oricând în legătură cu aspecte ale cunoașterii standard, în pofida declarațiilor repetate ale lui Blaga că teoria sa a cunoașterii, nu are nimic în comun cu înțelegerea standard a cunoașterii. Dar, ceea ce este esențial pentru această primă observație este faptul că Blaga acordă doar în trecere atenție teoretizării susținerilor, adevărului și întemeierii acestuia. Este drept, exemplele pe care le oferă vin uneori din știință și erau considerate enunțuri adevărate și întemeiate, dar considerațiile despre adevăr nu trec dincolo de remarci cum este aceea despre ideea teorică propusă și apoi înlocuită pentru că a fost respinsă de către știință; după cum alte idei teoretice sunt confirmate de către știință. O urmărire aprofundată a unor asemenea situații ar fi obligat fără doar și poate la serioasa considerare a mai multor aspecte ale cunoașterii standard. Așa stând lucrurile prima observație este aceea că teoria despre cunoaștere a lui Blaga are pur și simplu un alt obiect decât cea standard; Blaga se dezinteresează de obiectul teoriei standard a cunoașterii

(opinie, adevăr, întemeiere etc.) acesta produce o teorie a cunoașterii care este parte proprie a sistemului său filosofic, având ca obiect aspectele indicate mai sus.

A doua observație decurge din prima sau cel puțin întreține o strânsă relație cu aceasta. Poate cea mai importantă trăsătură a cunoașterii standard este ceea pe care eu o numesc *caracterul ei public*, universalitatea ei potențială. Sub această etichetă stau mai multe aspecte: posibilitatea ca orice persoană interesată și competentă să verifice și să adere la cunoștințele respective, indiferent de considerații subiective; posibilitatea ca enunțurile respective, părți sau teorii întregi să fie transmise, învățate, mai important chiar, posibilitatea ca însăși fundamentele susținerilor respective (anterioare logic chiar formulării opiniei) să fie contestate, înțeleg de asemenea deschiderea cunoașterii standard la nivelul oricărui dintre aspectele ei către polemică. Desigur, teoria cunoașterii dezvoltată de Blaga este publică în sensul că poate fi transmisă, învățată, dar ea rezistă sau se prăbușește odată cu acceptarea sau respingerea sistemului său filosofic. Cunoașterea, în vederile lui Blaga (chiar dacă nemărturisit), are un puternic caracter privat în sensul că a adopta concepția acestuia despre cunoaștere înseamnă a adopta întregul sistem filosofic al lui Blaga și, prin urmare, a te dezinteresa de altele și, mai plin de consecințe, a te dezinteresa de realitate¹.

A treia observație întreține o strânsă legătură cu cea anterioară. După cum am văzut, concepția standard despre cunoaștere presupune într-un grad ridicat apelul la fapte, la experiență, la experiment și în aceeași măsură la limbaje formale; acest apel este valabil în special pentru cunoașterea științifică, dar într-o bună măsură funcționează și în cunoașterea comună, în special apelul la fapte, dar și o anumită formalizare a enunțurilor. În cazul filosofiei lui Blaga formalizarea limbajului este mai degrabă apanajul cunoașterii paradisiace ca un instrument de reducere numerică a obiectelor, iar consultarea faptelor este detronată din poziția ei fundamentală atunci când acestea sunt înlocuite cu misterele. Nevoile sistemului filosofic trec înaintea exigenței de a își confrunta ideile cu faptele și de a le exprima într-o manieră controlabilă, eventual formalizată². Blaga privilegiează, fără urmă de îndoială, construcția sistemului față de investigarea realității³.

¹ Descopăr în acest punct o paralelă tulburătoare cu ceea ce spunea H.H. Stahl într-un articol de acum opt decenii din revista *Sociologie românească* reproșând sociologilor – nu filosofului Blaga – că în loc să facă studii de teren scriu articole despre spațiul mioritic; un reproș analog făcea Stăniloae unora dintre teologi în legătură cu filosofia lui Blaga; la fel ca Stahl consider că filosoful Blaga nu are nimic a își reproșa, este un creator care își construiește sistemul filosofic; reamintesc, finalitatea textului este înțelegerea poziționărilor, nu judecări de valoare în favoarea unuia sau altuia dintre concepțiile despre cunoaștere.

² Faptul că Blaga, spre finalul vieții, scrie despre experiment și despre importanța formalizării – mai ales dacă judecăm din perspectiva așezării lucrării *Experimentul și spiritul matematic* drept un complement al *Trilogiei cunoașterii* – poate fi o încercare de a își consolida sistemul. O analiză riguroasă este necesară în acest punct, dar nu își are locul aici.

³ Este drept că în *Despre conștiința filosofică* Blaga argumentează că procedura lui este corectă atâta timp cât nu este infirmată de fapte; dar aceasta este doar o jumătate de adevăr; cealaltă este exigența de a își întemeia mai tare partea constructivă a sistemului pe studiul realității.

A patra observație pe care vreau să o fac este și ea legată de cea anterioară. Blaga, propunând o concepție despre cunoaștere în cadrul construcției sale filosofice, argumentează că aceasta întreține o legătură cu faptele, că poate da seama chiar mai bine decât concepția standard de acele contribuții din știință care sunt nu doar avansate, dar pun și probleme cunoașterii standard. Procedând astfel, Blaga exilează o imensă parte a științei fie către cunoașterea paradisiacă, fie cel mult, către plus cunoaștere; iar partea cu care rămâne, aceea care îi apare ca antinomică și îi poate servi drept exemplu de minus cunoaștere, o consideră drept netratabilă de către cunoașterea standard. Or, această pretenție este, regretabil, lipsită de temei. Cunoașterea standard are toate mijloacele pentru a trata cazuri cum sunt dubla natură a luminii, $\sqrt{-1}$ etc. Iar aceasta ne atrage atenția asupra unei caracteristici fundamentale a cunoașterii, două sau mai multe teorii sunt concurente pentru a explica faptele; cea mai de succes este aceea care explică mai multe fapte, mai simplu etc. Concepția standard despre cunoaștere este fundamentul pe care se formulează asemenea teorii. Concepția despre cunoaștere a lui Blaga este fundament pentru teoriile pe care le construiește Blaga având ca finalitate construcția propriului sistem filosofic (cu exigența de a nu contrazice faptele, dar nu și cu aceea de a fi puternic susținut de ele). Cele două concepții despre cunoaștere diferă fundamental în privința finalității lor.

Ultima observație pe care o fac se află în strânsă legătură cu cele anterioare. Teoria cunoașterii dezvoltată de Blaga și teoria standard a cunoașterii, se află pe poziții esențialmente distincte, chiar dacă ambele poartă numele de *teoria cunoașterii*; cea standard ambiționează la o neutralitate bazată pe confruntarea cu faptele, asigurată de enunțuri al căror adevăr este testabil, comunicabil și verificabil; cea blagiană ambiționează la a fi parte proprie a unei construcții filosofice sistematice care în măsura posibilului să nu se opună faptelor, dar este mai preocupată de propria arhitectonică decât de fapte. Blaga, drept creator de sistem, face opțiunea în favoarea acestei sistematizări. În ce mă privește, opțiunea mea este pentru cunoașterea standard; motivele mele sunt simple, oricât de prieten mi-ar fi Platon, mai prieten îmi e adevărul. *Dixi et salvavi animam meam.*

